

The Place of Central Asia in India's New Foreign Policy: Implications for Iran

Majidreza Momeni¹

Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of Law
and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Marzieh Chaharmahali Esfahani

A Ph.D. Candidate, International Relations, Faculty of Law and Political
Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

(Date received: 16 November 2022 - Date approved: 12 February 2024)

Abstract

Introduction: The end of the Cold War had a great impact on world politics. The destruction of the bipolar system and the emergence of a new international order affected the foreign policy of all countries in the world. On the other hand, after the collapse of the Soviet Union, a new region called Central Asia emerged, and small and large regional and trans-regional powers defined and redefined their relations with it due to its strategic importance. In this regard, India also made significant changes in its regional and international policies and took a new approach. Central Asia, which is near to the sub-continent, has long had close cultural, social and economic ties with India and renewing old agreements with this region is very important for this country. India's need to secure new energy sources for economic growth and development and access to new markets has made Central Asia an attractive and strategically important region for India. Also, with the spread of religious extremism and terrorism in the region, India is concerned about its spread within its borders. Consequently, India has many reasons to pursue its interests in the region. On the other hand, due to Iran's geopolitical and geostrategic capabilities and its position in the North-South international transportation corridor and other international routes, this opportunity is available for our country to benefit from the advantages of partnership through economic cooperation with India, especially in the Chabahar project.

1. E-mail: majidreza.momeni@atu.ac.ir (Corresponding Author)

Research question: This research tries to answer the basic question, what is the situation of Central Asia in India's new foreign policy and what opportunities does India's relationship with the region bring to Iran?

Research hypothesis: Central Asia has a strategic position for India due to its geopolitical location and rich hydrocarbon and energy resources, market and access to Europe, and India's access to Central Asia through Iran provides the common and individual interests for both sides.

Methodology and theoretical framework: This research analyzes the subject by using the qualitative method and sample and process research method using the theory of Neo-liberalism. We will show that the developments of the international system after the Cold War, and the change in the strategic goals of India's foreign policy since the 90s, provides new opportunities for Central Asian countries and India for strategic- economic cooperation in which Iran can also play an important role.

Results and discussion: Today, the geo-strategic prominence of Central Asia is emphasized by two main factors. First, Central Asia has gained importance due to the discovery of hydrogen resources and second, the region is a major transportation hub for gas and oil pipelines and multifaceted communication corridors connecting China, Russia, Europe, the Caucasus, the Trans-Caspian region and the Indian Ocean. India pursues numerous interests in Central Asia, but due to the lack of borders with the region and neighboring Afghanistan, India has to explore another way to connect with central Asia. "Connecting to Central Asia" policy focuses on broader aspects of India's cooperation with Central Asia in various issues such as strengthening bilateral and multilateral political relations, achieving strategic and security cooperation through military training, cooperation to counter terrorism and close consultation with Afghanistan. The policy also considers the region as a long-term partner in energy and natural resource issues. It is obvious that due to serious problems between India and Pakistan, the latter will not allow India to pass through its territory and reach Afghanistan and thus access to the Central Asia. The re-emergence of the Taliban in

Afghanistan is another problem that has brought serious security and political issues for India. With its capabilities, including the existence of the geopolitical port of Chabahar and being located in the North-South International Corridor, Iran can act as a bridge between India and Central Asia. The North-South International Corridor (NSIC) connects the Caspian Sea to the Indian Ocean through Bandar Abbas and Chabahar in Iran. Full utilization of NSIC will reduce the cost of transportation as well as the time of moving goods from India to Europe, Russia, and Central Asia. Another important point is that Iran's request for full membership in the Shanghai Cooperation Organization (SCO) was accepted. SCO provides a platform for Tehran to come out of isolation and introduce itself as a bridge to the landlocked countries of Central Asia.

Conclusion: Central Asia is a region of geopolitical and economic importance to India. The cooperation between India and Central Asian countries in various economic, military and security fields continue with the policies that India pursues in the region. However, Central Asia's neighborhood with Afghanistan, which has once again been under the control of the Taliban, is considered a threat to India's security due to the influence of extremist religious groups, and on the other hand, it poses problems for India's projects with Central Asia. In the meantime, Iran with its capabilities, including the existence of the geopolitical port of Chabahar and its placement in the NSIC, can fill this gap and act as a bridge between India and Central Asia. However, due to their different political positions on regional and international issues, Iran and India have not been able to properly use the existing capacities to promote cooperation between the two sides in various fields. It is time for both sides to put aside their differences and focus on their strengths and common strategic interests. Therefore, Iran's efforts should be to activate the North-South International Corridor project as well as the development of Chabahar international port, and likewise, with the Indians taking more serious measures to access Central Asia, both countries could make the most of the situation.

Keywords: Foreign Policy, Neo-Liberalism, Central Asia, India, Iran.

جایگاه آسیای مرکزی در سیاست خارجی جدید هند:

برداشت‌هایی برای ایران

مجیدرضا مومنی^۱

دانشیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مرضیه چهارم‌حالی اصفهانی

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۲۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۳)

چکیده

این نوشتار تلاشی است تا هم‌زمان با بررسی جایگاه آسیای مرکزی در سیاست خارجی جدید هند، منافع که از همکاری‌های هند و این منطقه متوجه ایران می‌شود، مورد مطالعه و کندوکاو قرار گیرد. در این نوشتار در پی پاسخ به این پرسش هستیم که آسیای مرکزی چه جایگاهی در سیاست خارجی جدید هند داشته و رابطه هند با این منطقه برای ایران چه فرصت‌هایی به همراه دارد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که آسیای مرکزی به‌واسطه موقعیت ژئوپلیتیک و منابع غنی انرژی، بازار و دسترسی به اروپا، برای هند جایگاه راهبردی دارد و دسترسی این کشور به منطقه از راه ایران منافع مشترک و انفرادی دو طرف را تحقق می‌بخشد. در این نوشتار با استفاده از روش کیفی و شیوه نمونه‌پژوهی و روندپژوهی با کاربری نظریه نولیبرال‌گرایی، موضوع را تحلیل می‌کنیم. یافته‌های نوشتار نشان می‌دهد که آسیای مرکزی برای هند از نظر ژئوپلیتیکی، اقتصادی و تجاری بسیار اهمیت دارد. تحولات اخیر افغانستان و روی کار آمدن طالبان، دستیابی هند به منطقه را از مسیر افغانستان با دشواری روبه‌رو کرده است. از این‌رو وابستگی هند به ایران برای رسیدن به آسیای مرکزی بیشتر می‌شود. ایران به دلیل ظرفیت‌های بالقوه خود می‌تواند مسیر مناسبی برای هند به آسیای مرکزی و فراتر از آن اروپا فراهم کند. از سویی، خود نیز از منافع همکاری منطقه‌ای بهره‌مند شود.

واژگان اصلی: سیاست خارجی، نولیبرال‌گرایی، آسیای مرکزی، ایران، هند.

۱. نویسنده مسئول: majidreza.momeni@atu.ac.ir

مقدمه

پایان جنگ سرد بر سیاست جهانی تأثیر فراوانی گذاشت. از میان رفتن نظام دوقطبی و به وجود آمدن نظم جدید بین‌المللی به سود غرب در چارچوب نظریه حاکم بر دنیای سرمایه‌داری یعنی نولیبرال‌گرایی، سیاست خارجی کشورهای جهان را زیر تأثیر قرار داد. با پدیدار شدن منطقه جدیدی به نام آسیای مرکزی، قدرت‌های کوچک و بزرگ منطقه‌ای و فرماندهی‌های با توجه به اهمیت راهبردی آن به تعریف و بازتعریف روابط سیاسی خود با آن پرداختند. با تحول در نظم جهانی، هند نیز با تغییر جهت در سیاست خارجی منطقه‌ای و بین‌المللی خود رویه جدیدی را دنبال کرد. آسیای مرکزی در همسایگی شبه‌قاره، از دوران باستان با هند پیوندهای نزدیک فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی داشته است و تجدید پیمان‌های کهن با این منطقه از نظر این کشور اهمیت فراوانی دارد.

در دوران جنگ سرد سیاست خارجی هند بر پایه اصل عدم تعهد شکل گرفته بود که مانع تعامل نزدیک هند با قدرت‌های بزرگ می‌شد؛ در نتیجه، رابطه نزدیکی با کشورهای این منطقه که در قلمروی شوروی قرار داشتند، برقرار نکرد. گانگولی و پردسی در مورد انتخاب سیاست عدم تعهد از طرف نهر و ادعا می‌کنند موضع نهر و نسبت به شوروی بیشتر جنبه دوگانه داشت. وی به خوفناکی دستگاه اقتصاد مشارکتی استالین آگاهی داشت، اگرچه از سوی دیگر موفقیت طرح پیش‌نویس فوری برنامه صنعتی شدن را می‌ستود (Ganguly and Pardesi, 2009: 5-6). هند از استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی پس از فروپاشی اتحاد شوروی با روی باز استقبال کرد. نیاز هند به فراهم کردن منابع انرژی جدید برای رشد و توسعه اقتصادی و به دست آوردن بازارهای جدید، آسیای مرکزی را برای هند به منطقه‌ای جذاب و با اهمیت راهبردی تبدیل کرده است. همچنین هند می‌تواند از دو مسیر بندر چابهار ایران و بندر کراچی پاکستان به افغانستان وارد شود و از مسیر این کشور و پهنه آسیای مرکزی از راه‌های زمینی با اروپا مربوط شود. با شیوع افراط‌گرایی مذهبی و تروریسم در منطقه، هند از سرایت آن به داخل مرزهای خود بیمناک است. به این ترتیب، هند دلایل فراوانی برای دنبال کردن منافع خود در این منطقه دارد.

از سوی دیگر، با توجه به ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی ایران و قرار گرفتن آن در راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب و سایر مسیرهای بین‌المللی، این فرصت برای ایران فراهم است که با همکاری‌های اقتصادی با هند به‌ویژه در طرح چابهار، خود نیز از مزایای این مشارکت سود برد. در این نوشتار به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که آسیای مرکزی چه جایگاهی در سیاست خارجی نوین هند دارد و رابطه هند با این منطقه، برای ایران چه فرصت‌هایی به همراه دارد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که آسیای مرکزی به واسطه موقعیت ژئوپلیتیکی و منابع غنی هیدروکربن و انرژی، بازار و دسترسی به اروپا (برای نمونه، از مسیر زمینی قزاقستان به روسیه) برای هند جایگاه راهبردی دارد و دسترسی این کشور به

آسیای مرکزی از مسیر ایران منافع مشترک و انفرادی دو کشور را تأمین می‌کند. روش پژوهش در این نوشتار روش کیفی با شیوه نمونه‌پژوهی و همچنین روندپژوهی است. در گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و مقاله‌ها و سایت‌های اینترنتی استفاده کرده‌ایم و چارچوب نظری بر پایه نظریه نولیبرال‌گرایی است. سپس با توضیح پیشینه روابط آسیای مرکزی و هند، سیاست خارجی نوین هند و فرصت‌هایی که این تحولات در اختیار هند و آسیای مرکزی برای همکاری و نزدیکی بیشتر قرار می‌دهد بررسی می‌کنیم. در پایان نیز با توجه به پیدایش دوباره طالبان در افغانستان و دشواری دسترسی هند به آسیای مرکزی از راه این کشور، به نقش ایران و اهمیت راه‌گذر بین‌المللی شمال و جنوب در این مورد اشاره می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

هند امروزه نقش تعیین‌کننده‌ای در معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی دارد. این کشور عضو سازمان‌های منطقه‌ای مهمی مانند بریکس و شانگهای است. مقاله‌ها و کتاب‌های داخلی و خارجی فراوانی سیاست خارجی هند در برابر منطقه و جهان را تشریح کرده‌اند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

کاوالسکی^۱ (۱۳۹۵) در کتاب «آسیای مرکزی جدید، تأثیر منطقه‌ای کنشگران بین‌المللی» به سفر ناراسیمها رائو^۲ به ترکمنستان در سال ۱۹۹۵ اشاره می‌کند و از قول وی می‌نویسد به دلیل اهمیتی که آسیای مرکزی برای هند دارد، این کشور مایل است نقش بیشتری در آینده این منطقه داشته باشد. کی پاسوان^۳ (۲۰۱۵) در کتاب «هند و آسیای مرکزی همکاری عمیق اقتصادی» منافع عمیق هند در آسیای مرکزی به عنوان همسایه هند را بیان می‌کند و اینکه هند به دنبال ثبات و امنیت در این منطقه باشد برای این کشور بسیار طبیعی می‌داند. روی^۴ (۲۰۱۵) در مقاله «راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب، گشایش دوباره دروازه هند به اوراسیا» بیان می‌کند که هند در آسیای مرکزی و غرب آسیا منافع حیاتی و راهبردی دارد، بنابراین با توجه به نیاز به مشارکت گسترده‌تر اقتصادی و انرژی، میان آسیای شرقی و غربی و مرکز آسیا، هند اقدام‌هایی در جهت تجدید و نوسازی روابط با منطقه گسترده همسایگی خود انجام داده است.

احمدی فشارکی (۱۳۹۰) در مقاله «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و هند، حوزه‌های تعامل و تقابل» در مورد سیاست خارجی هند می‌نویسد فضای پس از پایان جنگ سرد، محیط مناسبی را برای تعدادی از قدرت‌های منطقه مانند هند، چین و ایران برای فعالیت و تعامل بیشتر در روابط منطقه‌ای و بین‌المللی فراهم کرده است. پوراحمدی میبیدی، قوام و خانی جوی‌آباد (۱۳۹۶) در مقاله «اقتصاد سیاسی سیاست هند و راهبردهای پیوند و ارتباط آن

1. Kavalski
2. Narasimha Rao
3. Paswan
4. Roy

با آسیای مرکزی» می‌نویسند پیش از فروپاشی اتحاد شوروی هند با وجود سیاست غیرمتعهدانه در برابر دو ابرقدرت به شوروی تمایل داشت و با آغاز نظم نوین جهانی از سیاست عدم تعهد دور شده است و به سوی چندگانگی تعهد و دنیای چندقطبی و به دنبال آن به همکاری راهبردی و چرخش به سوی آمریکا به عنوان تنها قدرت برتر متمایل شد. همچنین نادکارنی و نونان (۲۰۱۳) در کتاب «قدرت‌های نوپدید مطالعه تطبیقی، پیدایی سیاسی و اقتصادی کشورهای بریک» می‌نویسند هند برای به دست آوردن نفوذ در غرب، مرکز و شرق آسیا می‌کوشد. همچنین دهلی نو تلاش می‌کند روابط دوستانه تری با کشورهای حوزه خلیج فارس برقرار کند و با همکاری گسترده تر با کشورهای آسیای مرکزی به روابط خارجی تنوع دهد. کولایی و تیشه‌یار (۱۳۹۰) در مقاله «بررسی نظری رهیافت امنیت انرژی هند در آسیای مرکزی» می‌گویند گسترش روابط راهبردی هند با منطقه آسیای مرکزی و حوزه خزر به دلیل توان بالقوه این مناطق برای صدور انرژی به این کشور بسیار اهمیت دارد.

اخوان کاظمی و عزیزی (۱۳۹۲) در مقاله «تحلیل اقتصاد سیاسی در توسعه هند» به روند اصلاحات اقتصادی در هند پس از سال ۱۹۹۱ می‌پردازند و بر اعتقاد نولیبرال‌ها در اینکه هند می‌تواند اختلاف‌های سیاسی، امنیتی و حقوقی خود با همسایگان را به وسیله همگرایی اقتصادی حل کند، تأکید می‌کنند. میرزایی و گلستانی (۱۳۹۶) در مقاله «تحلیل عوامل توسعه هند با تمرکز بر نقش تصمیم‌گیرندگان» می‌نویسند پس از انحلال شوروی و فروپاشی یکی از گروه‌های سیاسی و ایدئولوژیک جهان و بی‌معنا شدن سیاست عدم تعهد و در نتیجه، خالی شدن سیاست خارجی هند از یک دیدگاه راهبردی، این کشور به سوی الگوی اقتصاد آزاد متمایل شد. دیوادی (۲۰۱۷) در مقاله «آیا هند می‌تواند با آسیای مرکزی مرتبط شود؟» می‌نویسد پس از فروپاشی اتحاد شوروی و پیدایی آسیای مرکزی به عنوان منطقه‌ای ممتاز و راهبردی، هند با توجه به جغرافیای سیاسی خود، رویکرد عمل‌گرایانه «خارج نزدیک ما» و برقراری روابط دو جانبه با پنج جمهوری نواستقلال را در پیش گرفت. با توجه به بررسی این آثار می‌توان تأکید کرد، گرچه این پژوهش‌ها به برخی از ابعاد روابط آسیای مرکزی با هند پرداخته‌اند، اما هیچ‌یک به طور مشخص به رابطه این منطقه و هند و فرصت‌هایی که برای ایران می‌تواند داشته باشد اشاره نکرده‌اند. بنابراین موضوع این نوشتار نوآوری دارد.

چارچوب نظری

نولیبرال‌گرایی شاخه‌ای از مکتب نولیبرال‌گرایی است که به نظر بسیاری از متفکران این حوزه، زنده کردن شکل کلاسیک آن نیز برآورد می‌شود. سال‌های آخر دهه ۱۹۷۰ را می‌توان نقطه عطفی در تاریخ اجتماعی و اقتصادی جهان دانست. در سال ۱۹۷۸ دنگ شیائو پینگ قدم‌های مهمی در راه آزادسازی اقتصادی در چین برداشت. وی به راهی قدم گذاشته بود که اقتصاد چین را در مدت ۲۰ سال متحول کرده و آن را به یک مرکز هدفمند جذب سرمایه با نرخ رشد

با ثبات و بی سابقه در تاریخ تبدیل می‌کرد. در آن سوی دنیا با تغییر سیاست پولی آمریکا توسط اقتصاددانی گمنام به نام پل ولکر^۱ در سال ۱۹۷۹ و انتخاب رونالد ریگان^۲ به عنوان رئیس جمهور در سال ۱۹۸۰ و به قدرت رسیدن مارگارت تاچر^۳ در انگلستان، محدودسازی قدرت اتحادیه‌های کارگری در این دو کشور و آزادسازی قدرت‌های مالی از فشارهای داخلی و خارجی در دستورکار قرار گرفت. این تغییرها از این مراکز آغاز شد و به دیگر نقاط جهان تسری یافت. ولکر و تاچر هر دو از میان تاریکی و ابهام، چارچوب عملیاتی ویژه‌ای را استخراج کردند که نولیبرال‌گرایی نام گرفت و به اصل راهنمای مهم تفکر و مدیریت اقتصادی تبدیل شد (Harvy, 2007: 7-8).

چند تفاوت اساسی میان نولیبرال‌گرایی و پیشیان سیاسی و اقتصادی آن وجود دارد. اول اینکه نولیبرال‌گرایی به دولت ضعیف اعتقادی ندارد، بلکه فلسفه و برنامه‌ای سیاسی است که انتظار دارد دولت با ایده‌ال‌های خود جامعه را شکل دهد. دوم، نولیبرال‌گرایی معتقد به جدایی حوزه اقتصادی و سیاسی نیست، بلکه بر این باور است که می‌توان همه چیز را از دیدگاه اقتصادی دید که شامل دولت، قانون، دموکراسی، رهبری و جامعه می‌شود. در آخر اینکه نولیبرال‌گرایی رقابت را اساسی‌ترین ویژگی سرمایه‌داری می‌داند به طوری که فقط با روند رقابتی می‌توان دریافت که چه فرد یا چه چیزی ارزش دارد (Davis, 2017). به طور کلی نولیبرال‌گرایی باور دارد که بازار و تجارت آزاد، ظرفیت ابتکار و روحیه کارآفرینی در درون هر جامعه انسانی را آزاد می‌کند. در نتیجه، منجر به آزادی فردی و آسایش زیادت و تخصیص سودمندتر منابع و ذخایر می‌شود (Thorsen and Lie, 2007: 14). نولیبرال‌گرایی در نگاه نخست، نظریه‌ای در مورد روش‌های اقتصاد سیاسی مبتنی بر یافتن راه‌هایی برای محقق ساختن آزادی‌های خلاقانه و ابتکارهای فردی در چارچوب یک نهاد است که از حقوق مالکیت خصوصی قدرتمند، بازارها و تجارت آزاد محافظت می‌کند. دولت در دیدگاه نولیبرال‌گرایی یک چارچوب نهادی درخور و شایسته برای ایجاد و محافظت از کارایی این شیوه‌هاست (Kelvani Nitel and others, 2018: 5).

به نقل از دهقانی فیروزآبادی، هدف اصلی که نولیبرال‌گرایی دنبال می‌کند تفسیر علت‌ها و عوامل مشارکت و همکاری میان کشورهای عاقل و سودجو در وضعیت آنارشی است. اگر بخواهیم علت و شرایط مشارکت و همگرایی را درک کنیم، ابتدا باید مفهوم آنارشی را دریابیم و سپس به سرشت منافع کشورها پی ببریم. بنابراین در صورتی که کشورهای عاقل و منفعت طلب بر مشکلات ناشی از تعامل‌های میان خود، خروج از همکاری، تقلب و نداشتن ضمانت اجرایی که عمده‌ترین موانع بر سر راه مشارکت و همگرایی هستند مسلط شوند، برای

-
1. Paul Volcker
 2. Ronald Reagan
 3. Margaret Thatcher

رسیدن به سود مطلق مورد نظر خود با یکدیگر همکاری می‌کنند (Dehghani Firouzabadi, 1393: 111).

چهار جنبه متفاوت را می‌توان برای نولیبرال‌گرایی در شکل‌دادن به سیاست‌های جهانی در نظر گرفت: نخست، در ارتباط با گسترش اقتصاد سیاسی بین‌الملل بعد از جنگ جهانی دوم، به کاهش موانع تجاری و جریان سرمایه می‌پردازد. به‌طور کلی اقتصاد آزاد، جریان آزاد مالی و بین‌المللی شدن تولید، اساس طرحی نولیبرال را در لایه‌های ملی و بین‌المللی می‌سازند. دوم، اصلاح عملکرد مالی کشورها است. این سیاست شامل گذار از اقتصاد کلان‌کینزی به نگرشی ساختاری‌تر به سیاست‌های مالی است. سوم، اثرگذاری نولیبرال‌گرایی در دگرگونی بنیادی دخالت دولت در اقتصاد داخلی است. این نظارت به معنی مداخله دولت در امر اقتصاد برای نتیجه‌ای خاص نیست، بلکه تأسیس و اجرای قوانینی عمومی برای یک بخش یا صنعت یا خدمات ویژه است. چهارم، در رابطه با بخش‌های خصوصی و وابستگی متقابل و درهم‌تنیده آن با مؤسسه‌های بخش عمومی در موضوع‌های مختلف است (Tohidfam and Tehranizadeh 1388: 71-72).

به‌طور کلی می‌توان گفت نگرش جهانی پس از پایان جنگ سرد و استقرار نظم نوین در تأثیر نولیبرال‌گرایی قرار گرفت و قوام یافت. همه مناطق در تأثیر این تحولات جهانی به بازنگری و بازتعریف روابط خود با یکدیگر پرداختند. هند نیز پس از پایان جنگ سرد سیاست توسعه اقتصادی همه‌جانبه را در پیش گرفت. با توجه به مباحث مطرح‌شده، در این نوشتار می‌خواهیم در چارچوب نولیبرال‌گرایی، کاربست درخوری برای تحلیل جایگاه آسیای مرکزی در سیاست خارجی نوین هند بیابیم. ابتدا تاریخ روابط هند با این منطقه را بررسی می‌کنیم.

پیشینه روابط هند با آسیای مرکزی

بررسی پیشینه تاریخی روابط آسیای مرکزی و هند حقایق بی‌شمار و با اهمیتی دارد. آسیای مرکزی و هند پیشینه تاریخی چند هزار ساله همکاری مشترک از راه جاده باستانی ابریشم را دارند که موجب وابستگی‌های فرهنگی، زبانی، تجاری و مذهبی بین این دو شده است. جاده‌های تجاری مختلف هند، مانند مسیر بزرگ شمال، راه عبوری از ایران، جاده تجاری شمال‌جنوب هند و راه‌های تجاری در غرب هند وجود داشتند. واقعیت تاریخی وجود دارد که این مسیرها، ارتباط بازرگانی و تجارت هند را هم‌زمان با آسیای مرکزی و سایر نقاط دنیا حفظ کردند (Kaur, 2018: 13). در زمان سلطه روسیه بر آسیای مرکزی، ارتباط تجاری پروتقی بین این منطقه و هند وجود داشت. در دهه شصت قرن نوزدهم، تاجران هند وظیفه مهمی در فراهم کردن کالاهای هندی برای مردم آسیای مرکزی به عهده داشتند. آن‌ها منسوجات

موسلین^۱، چای، نیل^۲، ادویه و انواع مختلفی از محصولات ساخت هند و انگلیس را به این منطقه می‌بردند (Selvarajan, 1997: 1-2).

این اوضاع پس از جنگ جهانی اول و انقلاب روسیه تغییر یافت و عامل جدیدی به پیوند میان دو همسایه وارد شد. اکنون اتحاد شوروی، دامنه جدیدی (از روابط) را در عرصه ایدئولوژیک دنبال می‌کرد. نگرش مارکسی لنینی به بررسی و پژوهش روی مسائلی چون جنبش‌های استقلال‌طلبانه و حاکمیت بورژوازی در هندوستان می‌پرداخت. در اکتبر ۱۹۲۰ در تاشکند، گروهی از پناهندگان سیاسی هند، حزب کمونیست هند را شکل دادند و با رهبری ام ان روی^۳ طرح‌هایی برای یورش به هند تهیه کردند، اما بی‌نتیجه بود (Khairi, 2012: 178). حضور امپراتوری بریتانیا در شبه‌قاره هند و استقرار حکومت اتحاد شوروی و ایجاد جمهوری‌های سوسیالیستی در آسیای مرکزی سبب کاهش روابط این دو منطقه شدند.

سیاست خارجی هند پس از استقلال

اگرچه پایان جنگ جهانی دوم منجر به تشکیل دو قطب جهانی قدرت یعنی ایالات متحد آمریکا و اتحاد شوروی و پیامد آن جنگ سرد میان دو ابرقدرت شد، هم‌زمان در سال‌های نخستین پس از جنگ دوم جهانی، روابط بین‌الملل در تأثیر شرایط خاص ناشی از استقلال کشورهای زیر استعمار و پیدایش جنبش‌های آزادی‌بخش به همراه تصمیم بر اجرای سیاست صلح‌جویانه بود. برای نمونه، نگرش جواهر لعل نهرو در سیاست خارجی در تأثیر شرایط استقلال‌طلبی هند قرار داشت. سیاست آرمان‌خواهانه وی برگرفته از اصول آزادی‌سیاسی، استقلال‌طلبی، عرفی‌گرایی و ضدیت با نژادپرستی بود که نزدیک به دو دهه، سیاست خارجی این کشور را قوام بخشید (Zahirinejad and Zahirinejad, 1397: 55-56).

هند پس از استقلال در سال ۱۹۴۷ تنها کشور غیرکمونستی دارای ارتباط نزدیک فرهنگی، سیاسی و اقتصادی با آسیای مرکزی بود. در حقیقت دیدار جواهر لعل نهرو از آسیای مرکزی در سال ۱۹۵۵ خواست هند به استحکام اتصال کهن و نزدیک‌کردن عموم مردم منطقه را نشان می‌داد. بنابراین هند در مقایسه با دیگر رقیبان منطقه‌ای، هنگام استقلال کشورهای آسیای مرکزی از شوروی از امتیاز کلی دسترسی مناسب‌تر و روابط مثبت با منطقه بهره‌مند بود (Mohapatra, 2008: 57-58). این موضوع سرآغاز ارتباطات فرهنگی و بازرگانی این دو، مشتمل بر تأسیس چندین کنسولگری و روابط فرهنگی بود (Dijkshoorn, 2017: 20). همان‌طور که پیش‌تر اشاره کردیم با پایان جنگ سرد نظم نوینی در جهان شکل گرفت. تغییر و

۱. نوعی پارچه پنبه‌ای.

۲. نوعی گونه گیاهان که برای رنگرزی استفاده می‌شود.

۳. مانابندرا نات روی Manabendra Nath Roy: انقلابی هندی، فعال تندرو، نظریه‌پرداز سیاسی و همچنین فیلسوف برجسته قرن بیستم بود. وی مؤسس حزب کمونیست هند بود.

تحولاتی در نگرش و سیاست خارجی کشورهای ایجاد شد که شامل هند به‌عنوان یک کشور در حال توسعه نیز می‌شد. این رویدادها سرفصل جدیدی در روابط هند و آسیای مرکزی باز کرد. در بخش بعدی به موضوع تغییر و تحول سیاست خارجی هند در دوران بعد از جنگ سرد می‌پردازیم.

تحول در سیاست خارجی هند

پس از فروپاشی اتحاد شوروی و به‌دنبال آن نظام دوقطبی جنگ سرد، نظم جهانی دچار تغییر شد. در این نظم جدید که با وجود تعدادی از اندیشمندان به پیروزی نظام سرمایه‌داری تعبیر شد، جهان‌بینی غربی نولیبرال‌گرایی بر دنیا تسلط یافت و همه کشورهای در پی راهی برای تطبیق خویش با این نظم نوین بر آمدند. هند نیز که در دهه ۱۹۸۰ با مشکلات اقتصادی زیادی روبه‌رو بود، خود را در برابر دنیای جدیدی یافت که برای سازگاری با آن، باید تغییرهای بزرگی در سیاست داخلی و خارجی خود انجام دهد.

موهان (۲۰۰۶) اعتقاد دارد که تغییرهای بنیادین در بینش هند، اکنون اساس راهبرد سیاست خارجی هند را شکل می‌دهد که به‌صورت آشکار و آگاهانه از سوی رهبران هند بازگو نشده است. بعضی از این تغییرها پایدار بوده و به‌نظر نمی‌رسد که به‌صورت پیشین بازگردند. نخستین تغییر، شکل‌گیری یک اجماع ملی برای ایجاد یک اجتماع نوین سرمایه‌داری به‌جای اجتماع سوسیالیستی بود. ایده سوسیالیسم در جنبش ملی ریشه داشته و بر مباحث سیاسی هند در ابتدای دهه ۱۹۷۰ بسیار مسلط بود که در سال ۱۹۷۶ به اصلاح قانون اساسی و تبدیل کشور به جمهوری سوسیالیستی منجر شد. ولی در سال ۱۹۹۱ فروپاشی اتحاد شوروی که نماد واقعی سوسیالیسم بود، آغازگر فروریختن ساختار سوسیالیسم دولتی در هند بود.

بی‌تردید تغییر بعدی در سیاست خارجی هند، تصریح آشکار آن بر توسعه اقتصادی بود. در دهه ۱۹۹۰ این کشور به عقب‌ماندگی (اقتصادی) خود در مقایسه با دیگر کشورهای آسیایی مانند چین آگاهی یافت. دگرگونی سوم در سیاست خارجی هند، تحول از سوی رهبری جهان سوم به فهم استعدادهایی بود که توان معرفی هند را به‌عنوان یک قدرت بزرگ در نوع خود داشت. هند استقلال‌یافته همواره یک احساس سروری در خود داشت که تا هنگام پیشرفت بسیار سریع اقتصاد هند در دهه ۱۹۹۰ واقع‌گرایانه به‌نظر نمی‌رسید. در دهه‌های نخستین استقلال، هند مسائل امنیتی بین‌المللی و منطقه‌ای فراوانی را از دیدگاه جهان سوم و ضدامپریالیسم مورد کنکاش قرار داده بود. ولی دهه ۱۹۹۰ همراه با واقعیت‌های رنج‌آوری بود. هیچ تشکیلات تجاری واقعی در جهان سوم موجود نبود که هند مدعی رهبری آن باشد (Mohan, 2006). سیکری (۲۰۰۹) با توجه به وضعیت اجتماعی هند عقیده دارد «هیچ کاری مهم‌تر از پرهیز از انجام‌دادن عملی در عرصه امور خارجی نیست که آثار منفی روی صلح و تعادل در میان تمام گروه‌هایی داشته باشد که اجتماع چندمذهبی، چندقومی و چندفرهنگی ما

را شکل می‌دهند. دولت باید در عرصه‌های مدیریت روابط بین‌المللی ما خردمند و حساس باشد. همه دولت‌های هند پس از پایان جنگ سرد، سیاست خارجی واقع‌گرایانه و عمل‌گرایانه را در پیش گرفته‌اند (Sikri, 2009: 17, 21).

رهاکردن اندیشه‌های ضدغرب، چهارمین تغییر اساسی در سیاست خارجی هند بود. هند به‌عنوان بزرگ‌ترین دموکراسی جهان، پایبندترین کشور به ارزش‌های سیاسی غرب، خارج از قلمروی اروآتلانتیک بود. تغییر پنجم در سیاست خارجی هند در دهه ۱۹۹۰، عبور از آرمان‌گرایی به واقع‌گرایی بود. از دهه ۱۹۹۰ به بعد، هند دیگر نمی‌توانست آرمان‌گرایی بی‌شبهه سیاست خارجی خود را حفظ کند. این کشور به ناچار با این حقیقت رنج‌آور روبه‌رو شد که مقام نسبی خود را در طول جنگ سرد به‌طور بنیادینی از دست داده است. این به‌طور دقیق مانند تجویز عمل‌گرایی دنگ شیائو پینگ برای چین بود، رهبران هند بر راه‌های عملی دستیابی به قدرت و موفقیت برای هند تأکید کردند (Mohan, 2006). همان‌طور که گفته شد تأکید بر اقتصاد، تنوع در اتحادهای بین‌المللی، حاکمیت دولت و برجسته‌کردن منافع ملی از تحولاتی هستند که هند پس از جنگ سرد برای همراهی با نظم نوین جهانی و در چارچوب نولیبرال‌گرایی، در سیاست خارجی خود انجام داده است. این تغییرها در دیدگاه هند به آسیای مرکزی نیز دیده می‌شود.

جایگاه آسیای مرکزی در سیاست خارجی نوین هند

فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۰، با پیدایش منطقه جدید آسیای مرکزی شامل ۵ کشور تاجیکستان، قرقیزستان، ازبکستان، ترکمنستان و قزاقستان در عرصه روابط بین‌الملل همراه شد. پیش‌تر اشاره شد که بیشتر کشورهای جهان دیدگاه غالب نظم نوین جهانی نولیبرال‌گرایی را پذیرفته و تلاش کردند براساس رویکردهای آن، سیاست داخلی و خارجی خود را تدوین کنند. هند در همسایگی نزدیک این منطقه نوپدید از این قاعده جدا نبود. هند برای جبران ۴ دهه عقب‌ماندگی اقتصادی خود پس از استقلال به تغییرهای بزرگی در سیاست خارجی خود روی آورد. همان‌طور که در بحث نظری اشاره شد، نولیبرال‌گرایی ترکیبی از شاخه‌های لیبرال‌گرایی تجاری، جمهوری‌خواه و جامعه‌شناختی است. نولیبرال‌گرایی ضمن تصدیق ویژگی آشوب‌زده نظام بین‌الملل، بر این عقیده است که همکاری کشورها در این محیط پرآشوب امکان‌پذیر بوده و می‌تواند منافع اقتصادی، سیاسی و امنیتی کشورها را برآورده کند. نولیبرال‌گرایی مدل توسعه اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته است که می‌توانند سرمشقی برای کشورهای درحال توسعه باشند. هدف اصلی نولیبرال‌گرایی، توضیح علت همکاری کشورهایی است که در جهت منافع خویش گام بر می‌دارند. درک این موضوع سیاست‌های نوین هند در برابر همسایگان خویش و از جمله آسیای مرکزی را روشن می‌کند.

مؤلفه‌های فرهنگی و تاریخی روابط هند و آسیای مرکزی، به تنهایی نشان‌دهنده گنجایش مثبت روابط سیاسی میان آن‌ها نیست، بلکه بنیان محکمی برای دنبال‌کردن سیاستی عمل‌گرایانه،

با توجه به وجود خطرهای فراوان در منطقه است. به‌طور کلی منافع هند در همسایگی گسترده، راهبردی و اقتصادی است. با وجود این، این منافع باید در حوزه آرمان‌های هند با حفظ ظرفیت پیشرفت کلان آن و پیدایش این کشور به‌عنوان قدرتی بزرگ در معادلات پس از جنگ سرد در نظر گرفته شوند (Mohapatra, 2008: 58). امروزه تمایز ژئواستراتژیک آسیای مرکزی به‌وسیله دو عامل مهم در نظر گرفته می‌شود: نخست، آسیای مرکزی به‌دلیل اکتشاف منابع انرژی مهم شده است؛ دوم، این منطقه یک کانون مهم ترابری خطوط لوله گاز و نفت و راهروهای ارتباطی چندجانبه است که روسیه، چین، قفقاز، اروپا و فراتر از خزر و حوزه اقیانوس هند را به یکدیگر وصل می‌کند (Sahgal and Anand, 2010: 36). در حال حاضر تجارت میان آسیا و اروپا از راه حمل‌ونقل دریایی انجام می‌شود، اما صادرکنندگان و واردکنندگان اهمیت راه‌های زمینی را می‌دانند (Fateme Nezhad and Shaabjareh, 2022: 215).

همکاری میان هند و کشورهای منطقه آسیای مرکزی تنها به‌سود یک طرف نیست، بلکه هر دو طرف از همکاری با یکدیگر سود می‌برند. جدای از اهمیت انرژی برای هند، گسترش همکاری با آسیای مرکزی تأثیر بیشتری بر هدف‌های مشارکت گسترده‌تر و راهبردی هند دارد. هند با فاصله کمی پس از فروپاشی شوروی و استقلال کشورهای آسیای مرکزی، امدادسانی به این کشورها را برای کمک به توسعه شروع کرد. این کمک‌ها در دو نوبت انجام شد. این کمک‌ها از ابتدای دهه ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۰۴ بر خطوط اعتباری تدارک مالی طرح‌های توسعه و تولید تمرکز داشت. کمک‌های رایگان نوبت اول، تدارک سرمایه برای طرح‌های کاهش خشکسالی و تأمین کمک‌های بشردوستانه مانند تهیه داروهای ضد سل برای تاجیکستان و ازبکستان در سال ۲۰۰۱ بود. شروع نوبت دوم از سال ۲۰۰۴ با دگرگونی در نوع کمک هند به منطقه با کمک مالی به بخش همکاری در جهت پیشرفت کلی و کاهش مشهود در ضمانت‌های خطوط اعتباری به منطقه بود (Mullen & others, 2014: 3-4).

آسیای مرکزی و منطقه خزر مناطقی هستند که توانایی صدور انرژی به هند را به‌صورت بالقوه دارند، بنابراین هند باید راهبردی سیاسی و هدفمند را با این مناطق درپیش بگیرد (Koolae and Tishehyar, 2011: 175). سیاست ارتباط با آسیای مرکزی^۱ بر ظرفیت گسترده‌تری از مشارکت هند با آسیای مرکزی در مسائل گوناگون مانند بازدید مدیران رده بالا برای تحکیم روابط سیاسی دوجانبه و چندجانبه، همکاری راهبردی و امنیتی به‌وسیله آموزش نظامی، مشارکت در پژوهش برای رویارویی با تروریسم و رایزنی نزدیک با افغانستان تکیه دارد. این سیاست همچنین تثبیت روابط با کشورهای شریک خود، از راه سازمان همکاری شانگهای، جامعه اقتصادی اوراسیایی و اتحادیه گمرکی را دنبال کرده و توافق‌نامه مشارکت کامل اقتصادی را به‌منظور یکپارچه‌سازی بازار خود در اوراسیا پیشنهاد داده است. همچنین این

1. Connect Central Asia Policy

سیاست روی منطقه بر یک همکاری بلندمدت در موضوع‌های انرژی و منابع طبیعی حساب می‌کند (Singh and Kaur, 2014: 106-107).

جدا از مباحثی که مطرح شد، نقش آسیای مرکزی در بازی بزرگ جدید نیز اهمیت دارد. از دیدگاه دیگر، آسیای مرکزی بخش جدانشدنی از بخش مجاور شمال هند است. این منطقه از هنگام فروپاشی شوروی از نظر ژئواستراتژیک اهمیت بسیاری پیدا کرده است. آسیای مرکزی به عرصه بازی بزرگ قرن بیستم تبدیل شده است که آمریکا، روسیه، چین، ایران و ترکیه در آن شرکت دارند. برای هند ممکن نیست که فقط تماشاچی باشد، به‌ویژه از این نظر که این کشور بنا بر پیش‌بینی‌ها، مقام چهارم مصرف انرژی تا سال ۲۰۲۵ را دارد. آسیای مرکزی به منطقه‌ای از کشمکش‌های شدید راهبردی به‌ویژه پس از جنگ افغانستان در سال‌های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ و جنگ عراق تبدیل شده است. چین نیز به‌شکل یک کنشگر بزرگ پدیدار شده است که تلاش می‌کند جاده ابریشم باستانی را احیا کند و طرح‌هایی برای افزایش مشارکت‌های تجاری و فناوری در دست دارد. چین بدون اینکه آمریکا و روسیه را ناراضی کند، یک برنامه همکاری گسترده برای گسترش منابع بزرگ انرژی در منطقه پیشنهاد کرده است (Matheswaran, 2014: 48).

موضوع افغانستان نیز اهمیت روابط با آسیای مرکزی را برای هند بیشتر می‌کند. این منطقه نه فقط از نظر امنیت انرژی، بلکه به جهت امنیت ملی برای هند اهمیت حیاتی دارد. آسیای مرکزی از نگاه هند کانون گرایش‌های تند مذهبی بوده است، بنابراین با هوشیاری پیدایش گروه‌های تندروی اسلام‌گرا مشکوک به خطر تروریسم را پیگیری می‌کند. از زمان فروپاشی اتحاد شوروی، آسیای مرکزی آماده پیدایش این‌گونه گروه‌هایی بوده و خبرهایی در مورد وجود دسته‌هایی از گروه‌های جهادی ساکن در منطقه منتشر شده است. این مسئله با توجه به هویت چندملیتی این گروه‌ها، دربردارنده رابطه با طالبان و دیگر گروه‌های شبه‌نظامی در کشورهای مجاور و سبب نگرانی دهلی نو می‌شود (Campbell, 2013: 4).

در حال حاضر با وجود تحولات اخیر در افغانستان و سلطه دوباره طالبان، از اهمیت آسیای مرکزی و جایگاه این منطقه در سیاست خارجی هند کاسته نمی‌شود. در صورت امن‌نبودن مسیر افغانستان برای برنامه‌های سیاسی هند در مورد ارتباط با آسیای مرکزی، چه بسا طرح جاده کتان^۱ و مسیر عبوری از ایران و بندر چابهار به سوی آسیای مرکزی اهمیت بیشتری پیدا کند. از اوت ۲۰۲۱، هند سطح روابط خود را با افغانستان در کنترل طالبان ارزیابی کرده است. در همان حال حمایت‌های بشردوستانه را برای جمعیت غیرنظامی افغانستان ارائه

۱. طرح جاده کتان بخشی از طرح موسم هند است که طرحی چندرشته‌ای بوده و به دنبال احیای روابط از دست رفته در میان کشورهای اقیانوس هند است و راه‌های جدیدی برای همکاری میان کشورهای شریک ایجاد می‌کند. هدف از این طرح، پیوند سایت‌های ساحلی تاریخی کشورهای شرق آفریقا در امتداد خلیج فارس، امارات متحد عربی، قطر، ایران، میانمار و ویتنام است.

می‌دهد. هند هنوز به این واقعیت توجه دارد که در دوره نخست حکومت طالبان، حمله‌های تروریستی در کشمیر افزایش قابل توجهی داشت (Ahlawat&Izarali, 2022: 20-21). منافع اصولی هند در امنیت و پابرجایی سیاسی منطقه نهفته است. روشن است که با توجه به موقعیت کشمیر، نمی‌شود هند را از دگرگونی‌های سیاسی منطقه‌نهمته است. روشن است که با توجه جدا دانستن هرشکلی از پیشرفت گروه‌های مذهبی تندرو در آسیای مرکزی می‌تواند فاکتورهای همسان و فعال را در کشمیر تحریک کند. بنا به دلایل جغرافیایی خاص، دغدغه‌های راهبردی هند با نواحی مرزی شمال و شمال غربی در هم تنیده است. در شمال غربی هند، پاکستان ستیز خود با هند را دنبال می‌کند. موضوع کشمیر برای هند تنها وجود ۴ میلیون مسلمان ساکن دره کشمیر نیست، بلکه وابسته به صلح و امنیت ۱۳۰ میلیون مسلمان است که در سراسر هند زندگی می‌کنند. از این رو ژئوپلیتیک آسیای مرکزی برای هند اهمیت حیاتی دارد. هند به هیچ عنوان نمی‌تواند از این منطقه چشم‌پوشد (Kothari, 2018: 46). تعداد مسلمانان در سال ۲۰۲۳ به نقل از خبرگزاری بین‌المللی قرآن، دوشنبه ۱۳ آذر ۱۴۰۲ به بیش از ۱۹۰ میلیون رسیده است.

همان‌گونه که بررسی شد هند منافع راهبردی و مهم خود را با ایجاد روابط نزدیک و مثبت با آسیای مرکزی به‌طور مستمر دنبال می‌کند. اهمیت یافتن همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در دهه پس از جنگ سرد و نظم جدید در چارچوب نظریه نولیبرال‌گرایی و همچنین توجه روزافزون به ضرورت توسعه اقتصادی در میان سیاست‌گذاران بلندپایه این کشور، به روابط خارجی هند با همسایگان خود که شامل آسیای مرکزی نیز می‌شود، شکل داده و اولویت جایگاه آن‌ها را برای این کشور مشخص می‌کند. در بخش بعد نقش ایران و منافع آن در رابطه با سیاست ارتباط هند با آسیای مرکزی را بررسی می‌کنیم.

جایگاه ایران در راهبرد ارتباط هند با آسیای مرکزی

در بخش پیش اشاره کردیم که هند در آسیای مرکزی منافع بی‌شماری را دنبال می‌کند، ولی به دلیل نداشتن مرز خشکی با منطقه و همچنین نداشتن ارتباط زمینی با افغانستان که همسایه آن است، باید راه ارتباط دیگری را بیازماید. هند تلاش می‌کند از راه بندرهای جنوبی و راه‌های ارتباطی ایران از مسیر افغانستان به آسیای مرکزی متصل شود (Pourahmadi Meybodi and Others, 2016: 7). شایان توجه است که هند به دلیل اختلاف‌های دیرینه با پاکستان که از زمان تقسیم شبه‌قاره و استقلال دو کشور به وجود آمده است، توانایی عبور از خاک پاکستان و دستیابی به افغانستان، از مسیر راهیابی به کشورهای آسیای مرکزی را ندارد، بنابراین ایران با موقعیت ژئوپلیتیکی مناسب خود یکی از گزینه‌های مهم هند برای ارتباط با این منطقه است. دولت نارندرا مودی به دلیل دوری از دیدگاه سیاست خارجی نهرویی، از سوی تحلیلگران سیاست خارجی مورد توجه قرار گرفته است. سیاست

خارجی مودی تا حد زیادی بر نقش تاریخی هند تأکید کرده و هدف آن بازیافتن نفوذ سیاسی و اقتصادی در سطح جهانی است. در این زمینه، طرح «موسم»^۱ در شکل دهی چشم‌انداز دهلی نو برای نوسازی نقش تاریخی هند در تسریع تجارت منطقه‌ای در منطقه اقیانوس هند مؤثر بوده است. در اقیانوس هند و اقیانوس آرام، سیاست‌های دریایی هند به‌عنوان سیاستی آزاد، عادلانه و باز، با تأکید بهینه بر «ساگار»^۳ پیش‌بینی شده است. این امر درک هند از خود به‌عنوان منادی تعامل اقتصادی و امنیتی صلح‌آمیز در منطقه را اثبات می‌کند (Mishra and halder, 2020: 13-14).

راهبرد هند به‌شکل آشکاری شامل توسعه چابهار در استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران و اتصال آن به بندرهای غربی خود (مانند کندلا^۴ در ایالت گجرات و بمبئی) و ساخت خطوط ریلی جدید است که چابهار را به افغانستان متصل می‌کند. این ایده برای اولین بار در طول مذاکرات دوجانبه در سال ۲۰۰۰ و براساس این منطق مطرح شد که مناسب‌ترین راه زمینی برای اتصال هند به افغانستان، آسیای مرکزی، روسیه و اروپا از مسیر ایران است. هند به‌دلیل صادر نکردن مجوز از سوی پاکستان برای عبور از قلمروی این کشور برای دسترسی به افغانستان و آسیای مرکزی، به این طرح جایگزین علاقه‌مند شده است. عامل دوم علاقه هند به این طرح، سرمایه‌گذاری چین در توسعه بندر گوادر در پاکستان، در ۷۰ کیلومتری شرق چابهار بود. قرارداد توسعه بندر در سفر مودی به تهران در مه ۲۰۱۶ نهایی شد. براساس شرایط اولیه قرارداد چابهار، هند ۵۰۰ میلیون دلار برای توسعه و ارتقای دو اسکله موجود به پایانه‌های باربری کانتینری و چندمنظوره هزینه کرده و براساس یک قرارداد اجاره ده ساله، نزدیک به ۸۵ میلیون دلار آمریکا برای تجهیز و بهره‌برداری از آن‌ها پرداخت خواهد کرد.

گفت‌وگوی هم‌زمان فرمانطقه‌ای به اتصال چابهار به چارچوب‌های ترانزیت منطقه‌ای موجود و آینده منتهی شده است. اول اینکه چنین بحثی در مورد بخش مهمی از ارتباط است که به طرح چابهار گره خورده است. هم‌زمان با امضای قرارداد چابهار در سال ۲۰۱۶ هند، ایران و افغانستان یک توافق‌نامه ترانزیت سه جانبه را به‌صورت رسمی امضا کردند. سه کشور امیدوارند حمل‌ونقل برون‌مرزی و مقررات حمل‌ونقل را برای سرعت بخشیدن به جابه‌جایی کالا، از مسیر جاده‌های موجود که چابهار را به شهر مرزی زرنج افغانستان (از راه زاهدان) متصل می‌کند تسهیل کنند. دوم اینکه این بندر بخشی جدایی‌ناپذیر از سیاست آسیای مرکزی هند است. گشایش گفت‌وگوی هند و آسیای مرکزی در ژانویه ۲۰۱۹ به میزبانی ازبکستان با حضور همه کشورهای آسیای مرکزی به همراه افغانستان برگزار شد. وزیر امور خارجه هند در

۱. Mausam در زیرنویس صفحه ۳۱۴ توضیح داده شد.

2. The Indian Ocean Region

۳. منظور از ساگار همان آیین ساگار (SAGAR Doctrine) یا برنامه ساگار (SAGAR Program) که به معنی امنیت و رشد برای همگان در منطقه است.

4. Kandla

سخنرانی خود به تلاش‌های مشترک این کشور با ایران و افغانستان برای توسعه چابهار اشاره و ظرفیت مسیرهای جدید برای ارتباط بیشتر و تجارت با آسیای مرکزی را تشریح کرد. هند همچنین آسیای مرکزی را به مشارکت در «همایش بین‌المللی روز چابهار» تشویق کرد که در فوریه ۲۰۱۹ برای تقویت توسعه شهر بندری برگزار شد.

سوم اینکه «توافق‌نامه عشق‌آباد» که هند در سال ۲۰۱۸ به آن پیوست چارچوب بزرگ‌تر منطقه‌ای است که چابهار به آن متصل می‌شود. این توافق‌نامه که طرف‌های آن شامل ازبکستان، ترکمنستان، قزاقستان، پاکستان، ایران و عمان هستند حمل‌ونقل کالا را میان آسیای مرکزی و خلیج فارس تسهیل می‌کند. با توجه به این موضوع، هند هم‌زمان ارتباط دریایی با عمان را بهبود بخشیده است و مذاکرات چندجانبه‌ای با ایران داشته است. سرانجام، چابهار یک حلقه اصلی در راه‌گذر حمل‌ونقل بین‌المللی شمال به جنوب است که در صورت تکمیل، کوتاه‌ترین مسیر میان هند و روسیه خواهد بود. در نتیجه، راهبرد اوراسیایی هند آشکارا به ایران متکی است که دروازه دهلی نو به آسیای مرکزی نیز هست (Kutty, 2020: 55-58-59).

هند، خاورمیانه و آسیای مرکزی را به‌عنوان دو عامل مهم برای تنوع در منابع انرژی در نظر دارد، به همین دلیل، دو حوزه انرژی و جابه‌جایی عناصر مهم همکاری ایران و هند هستند (Ahmadi Fesharaki, 2011: 166). در مسیر راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب، حمل‌کالا از مسیر دریا از بمبئی به بندرعباس و از بندرعباس به بندر انزلی به‌وسیله جاده و سپس از بندرانزلی به آستراخان به‌وسیله کشتی از مسیر دریای خزر، سپس از آستراخان به سایر مناطق فدراسیون روسیه و سرانجام فراتر از آن به اروپا، از مسیر راه‌آهن روسیه انجام می‌شود. این مسیر، دریای خزر را از راه بندرعباس و چابهار در ایران به اقیانوس هند متصل می‌کند (Mann, 2019: 6-7). عملیاتی شدن کامل راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب، هزینه‌های حمل‌ونقل و همچنین زمان انتقال کالاها از هند به اروپا، روسیه و آسیای مرکزی را کاهش خواهد داد. بنابر آزمایش‌های انجام‌شده در سال ۲۰۱۴، مسیر راه‌گذر (در مقایسه با سایر مسیرها) از نظر هزینه ۳۰ درصد ارزان‌تر و از نظر مسافت، ۴۰ درصد کوتاه‌تر بود. برای موفقیت این طرح همکاری بیشتر بین هند، روسیه و ایران ضروری است. در آوریل ۲۰۱۸، این سه کشور گفت‌وگوها در مورد بهینه‌سازی راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب را از سر گرفتند که نشان‌دهنده سازگاری بیشتر آن‌ها در ارتباط منطقه‌ای است (Purushothaman and Unnikrishna, 2019: 79).

ایران با استفاده از مزیت موقعیت مناسب ژئوپلیتیکی، می‌تواند با وجود تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا، منافع خود را در منطقه و جهان پیش ببرد. شایان توجه است که سرانجام پس از سال‌های طولانی، درخواست ایران برای عضویت کامل در سازمان همکاری شانگهای یکی از مهم‌ترین سازمان‌های منطقه‌ای جهان پذیرفته شد. این موضوع برای ایران اهمیت فراوانی دارد. افغانستان آزمایش سرنوشت‌سازی برای سازمان همکاری شانگهای است که در صورت بروز هرج‌ومرج، ظرفیت و اثربخشی سازمان همکاری شانگهای را زیر سؤال می‌برد. علاوه بر

این ظرفیت افغانستان برای افزایش ارتباطات منطقه‌ای و توسعه اقتصادی محقق نخواهد شد. این موضوع توضیح می‌دهد که چرا اعضای این سازمان به‌ویژه محور پاکستان، چین، روسیه و هندوستان به افغانستان توجه زیادی می‌کنند. ایران مشتاق پیشروی راه‌گذر ایران، افغانستان و ازبکستان است که شهرهایی مانند مزارشریف و هرات را مستقیم به بندر چابهار ایران متصل می‌کند و مورد توجه چینی‌ها نیز هست. چین پیش‌تر اعلام آمادگی کرده بود که ایران و پاکستان را به یکدیگر متصل کند. عضویت کامل ایران در سازمان همکاری شانگهای بسیار مهم است. با پذیرش ایران، سازمان همکاری شانگهای اکنون همه بازیگران را برای رسیدگی به مسائل منطقه‌ای از امنیت، اتصال و توسعه اقتصادی در اختیار دارد (Eguegu and Aatif, 2021).

پیدایی دوباره طالبان در افغانستان، مسائل امنیتی و سیاسی جدی برای منطقه به وجود آورده است که همکاری نزدیک کشورهای منطقه را برای حل این مسائل می‌طلبد. ایران از دیپلماسی برای کاهش تنش در افغانستان استفاده کرده است. پس از اینکه رئیس‌جمهور بایدن در آوریل، خروج ایالات متحد را اعلام کرد، ایران تماس‌های خود را با طالبان و دولت افغانستان افزایش داد. در ژوئیه، تهران میزبان مذاکرات صلح با طالبان و نمایندگان دولت افغانستان بود. ابراهیم رئیسی، رئیس‌جمهور ایران در ماه اوت خروج نیروهای آمریکایی را فرصتی برای بازگرداندن زندگی، امنیت و صلح پایدار اعلام کرد. او همه گروه‌های افغان را تشویق کرد تا به یک توافق ملی دست یابند (Nada and Others, 2021).

عضویت هند و ایران در شانگهای، زمینه لازم را برای همکاری‌های چندجانبه هرچه قوی‌تر میان دو کشور فراهم کرده و به آن‌ها در پیشبرد منافع مشترک کمک شایان توجهی می‌کند. همچنین با توجه به تحولات افغانستان، ایران اهمیت ویژه‌ای در مسیر ارتباط هند با همسایگان دور خود پیدا کرده است. از سوی دیگر، همان‌طور که بررسی شد، راه ارتباطی هند به آسیای مرکزی از راه ایران، مزایای سیاسی و اقتصادی گوناگونی برای کشورمان دارد که نمی‌توان به آن بی‌توجه بود. همکاری منطقه‌ای افق‌های جدیدی را برای کشورمان خواهد گشود و امید است که از ظرفیت‌های فراوان کشور برای برآورده کردن منافع ملی خود بهره‌برداری کنیم.

نتیجه

هند در دهه ۱۹۹۰ کشوری در حال توسعه بود که به کاستی‌های خود در زمینه توسعه اقتصادی در مقایسه با برخی از کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا پی برد و با کاربست تغییرهای اساسی در ساختار سیاسی و اقتصادی در عرصه‌های داخلی و خارجی تلاش کرد، جایگاه این کشور را در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی ارتقا بخشید. هند راهبرد همکاری و روابط نزدیک با کشورهای آسیای مرکزی را در اولویت سیاست خارجی خود قرار داده است. آسیای مرکزی از نظر ژئوپلیتیک، اقتصادی و تجاری برای هند بسیار اهمیت دارد. منابع سرشار نفت و گاز این منطقه می‌تواند به واردات انرژی هند تنوع ببخشد و امنیت انرژی این کشور را افزایش دهد.

این منطقه بازار مناسبی نیز برای سرمایه‌گذاری و کالاهای هندی است. بنابراین هند همکاری‌های گسترده‌ای را با این منطقه از راه‌های گوناگون به صورت دوجانبه و چندجانبه و در قالب سازمان‌ها و نهادهایی مانند سازمان همکاری شانگهای دنبال می‌کند. از این رو، همسایگی آسیای مرکزی با افغانستان که بار دیگر زیر نفوذ طالبان قرار گرفته است، به دلیل نفوذ گروه‌های اسلام‌گرای افراطی، امنیت هند را در معرض خطر قرار داده است. از سوی دیگر، طرح‌های ارتباطی هند به آسیای مرکزی از راه افغانستان را با دشواری‌های جدی روبه‌رو کرده است.

یافته‌های این نوشتار نشان می‌دهد آسیای مرکزی برای هند جایگاهی راهبردی دارد و افغانستان نیز برای هند، بنا به دلایلی که پیش‌تر اشاره شد و به‌ویژه به واسطه نقش ارتباطی با منطقه آسیای مرکزی، اهمیت راهبردی دارد که با پیدایش دوباره طالبان، جایگاه و نفوذ هند در این کشور با محدودیت‌هایی روبه‌رو شده است. بنابراین باید تأکید کنیم که در این دوره زمانی، نقش ایران برای هند و دسترسی آن به آسیای مرکزی به‌عنوان جایگزینی راهبردی برای افغانستان بسیار اساسی است و بیش از پیش برجسته می‌شود. ایران و هند هر دو به دلایل مواضع سیاسی متفاوت در برابر مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی نتوانسته‌اند به‌طور مناسبی از ظرفیت‌های موجود برای ارتقای همکاری بین خود در حوزه‌های گوناگون بهره‌برداری کنند. شاهد این مسئله را می‌توان در موضع‌گیری ایران و هند در برابر طالبان در افغانستان مطرح کرد که چگونه هندی‌ها در جهت سیاست‌های غرب و به‌ویژه آمریکا و ایران نیز به‌طور کامل در مخالفت با سیاست‌های غرب و آمریکا عمل کرده‌اند. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده می‌توان تأکید کرد که فرضیه این نوشتار تأیید می‌شود.

در پایان پیشنهاد می‌شود در پرتو تحولات منطقه و به‌ویژه افغانستان پس از پیدایش طالبان و محدودیت‌هایی که برای هند در این کشور رخ داده است و برجسته‌شدن نقش راهبردی ایران برای هند در دسترسی و تحقق منافعش در آسیای مرکزی به‌عنوان جایگزینی مناسب برای افغانستان، زمان آن فرارسیده است تا هند و ایران اختلاف‌ها را کنار بگذارند و بر قوت‌ها و منافع مشترک راهبردی تمرکز کنند. بنابراین تلاش ایران باید در جهت فعال‌کردن هرچه بیشتر طرح راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب و همچنین توسعه بندر بین‌المللی چابهار متمرکز شود. به همین ترتیب هندی‌ها نیز جدی‌تر عمل کرده تا از این رهگذر ضمن فراهم‌شدن مسیر دسترسی هند به آسیای مرکزی، هر دو کشور بتوانند از ظرفیت‌های موجود به بهترین شکل ممکن در جهت منافع خود بهره‌برداری کنند.

References

- Ahmadi Fesharaki, Hassan Ali (2011), "The Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran and India: Areas of Interaction and Confrontation", **World Studies Quarterly**, Vol. 1, No. 2, pp. 149-182, (doi:10.22059/JWSQ.2012.24784), [in Persian].

- Akhavan Kazemi, Masoud and Parvaneh Azizi (2013), "An Analysis of the Political Economy of Development in India", **Journal of Subcontinent Researches**, Vol. 5, No. 14, pp. 7-32, (doi:10.22111/JSR.2013.855), [in Persian].
- Campbell, Ivan (2013), "India's Role and Interests in Central Asia", **Safer World, Briefing India**, Available at: <https://www.files.ethz.ch/isn/172940/indias-role-and-interests-in-central-asia.pdf>, (Accessed on:7/21/2019).
- Davis, William (2017), "What Is the Difference Between Neoliberalism and Liberalism?", Miraboutalebi, Hossein, Available at: <https://tarjomaan.com/%D9%86%D8%A6%D9%88%D9%84%DB%8C%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%84%D>, (Accessed on: 9/25/2019), [in Persian].
- Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalal (2013), **Theories of Regional Convergence and International Regimes**, Tehran: Mokhatab, [in Persian].
- Dijkshoorn, W. J (2018), "India's Strategic Role in Central Asia: An Analysis of Bilateral and Multilateral Cooperation and the China Factor", Available at: <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A2624794/view>, (Accessed on: 8/15/2019).
- Dwivedi, Neha (2017), "Can India Connect with Central Asia?", Available at: www.thediplomat.com, (Accessed on:4/10/2019).
- Egugu, Ovigwe and Javairyah Kulthum Aatif (2021), "Iran's Membership Raises the SCO's Profile—and Expectations", Available at: <https://thediplomat.com/2021/09/irans-membership-raises-the-scoss-profile-and-expectations/>, (Accessed on: 10/23/2021).
- Fateme Nezhad and Seyed Ahmah, Rouh-o-Ilah Shaabjareh (2022), "China, India and Regional Order in Central Asia: A Test for 'Great Power Management'?", **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 1, pp. 205-228, (doi: 10.22059/JCEP.2022.345680.450083).
- Ganguly, Sumit and Manjeet Pardesi (2009), "Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy", **Routledge, India Review**, Vol. 8, No. 1, pp. 4-19, (doi: 10.1080/14736480802665162).
- Harvy, David (2007), **Neoliberalism-A Brief History**, Tehran: Akhtaran, Abdullah Zadeh, Mahmoud, [in Persian].
- Kavalski, Emilian (2010), **The New Central Asia: The Regional Impact of International Actors**, Fardin Eftekhari, Tehran: Mokhatab, [in Persian].
- Kaur, Amandeep (2018), "India and Central Asian Republics Economic Cooperation: An Analysis of Problems and Potentials", **South and Central Asian Studies-Research Publications**, Available at: <https://www.shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/204454>, (Accessed on 7,10/2019).
- Khairi, Abuzar (2012), "India and Central Asia Relations: Emerging Partnership", **FPRC Journal**, Vol. 10, No. 2, pp. 175-187, Available at: https://www.fprc.in/fprc_journal.php, (Accessed on:9/19/2019).
- Kelvani Nitel, Sohaila, Mohammad Momennezhad and Shahrzad Naghash (2018), "The Globalization of Politics and Its Impact on the Process of Political

- Development in Iran”, **International Journal of Nations Research**, Vol. 4, No. 38, pp. 67-88, Available on: rnmagz.com/en/e, (Accessed on: 8/15/2019), [in Persian].
- Koolae, Elaheh and Mandana Tishehyar (2011), “A Theoretical Review of India's Approach to Energy Security in Central Asia”, **Foreign Relations Quarterly**, Vol. 3, No. 2, pp. 161-184, (doi: 20.1001.1.20085419.1390.3.2.3.4) [in Persian].
- Kothari, Rajkumar (2018), “Post- Soviet Dynamics in Central Asia: India’s Perceptions and Politic”, **UGC Sponsored Major Research Project, Department of Political & Science**, Available at: https://www.researchgate.net/publication/327932033_POST-SOVIET_DYNAMICS_IN_CENTRAL_ASIA_INDIA'S_PERCEPTIONS_AND_POLICIES, (Accessed on: 5/2/2020).
- Kutty, Sumitha Narayanan (2020), “Connectivity and Chabahar: The Eurasian Future of India’s Iran Policy”, **Iran’s Bilateral Relations in the New Eurasian Context Insights**, National University of Singapore, Vol. 201, No. 236, pp. 50-60, Available at: https://mei.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2020/07/INSIGHTS_July-2020.pdf, (Accessed on 10/15/2020).
- Mann, Poonam (2019), “India-Central Asian Republics: Changing Dynamics”, **Indian Journal, Political Discourse**, Vol. 5, No. 1, pp. 1-19, Available at: https://www.academia.edu/40594136/India_Central_Asian_Republics_Changing_Dynamics, (Accessed on: 11/20/2020).
- Matheswaran, M. (2014), “India as An Emerging Power: Strategic Challenges”, Available at: <http://web.isanet.org/Web/Conferences/FLACSO-ISA%20BuenosAires%202014/Archive/11353cac-9e9b-434f-a25b-a2b51dc4af78.pdf>, (Accessed on 9/9/2019).
- Mirzaee, Mohammad Mehdi and Ali Golestani (2017),” An Analysis of the Factors of Indian Development with A Focus on the Role of Decision Makers”, **Foreign Policy Quarterly**, Vol. 31, No. 2, pp. 53-80, Available at: <http://fp.ipisjournals.ir>, (Accessed on: 11/03/2019), [in Persian].
- Mishra, Vivek and Sayantan Haldar (2020), “Emerging Contours of Contemporary Asian Maritime Connectivity: Economic and Strategic Objectives”, **India Quarterly**, Vol. 76, No. 3, pp. 461-478, (doi:10.1177/0974928420936136).
- Mohan, Raja (2006),” India’s New Foreign Policy Strategy”, Available at: <https://carnegieendowment.org/files/Mohan.pdf>, (Accessed on: 9/18/2019).
- Mohapatra, Aswini (2008), “India and Central Asia, Interests, Opportunities and Challenges”, **International Politics**, Vol. 1, No. 2, pp. 55-75, Available at: www.academia.edu, (Accessed on: 4/30/2020).
- Mullen, Rani, Hemant ShivaKumar, Persis Taraporevala and Kailash Prasad (2014),” India- Central Asia Backgrounder”, **Policy Brief, Center for Policy Research& Indian Development Cooperation Research**, Available at: https://cprindia.org/wp-content/uploads/2021/12/India-Central-Asia_0.pdf, (Accessed on: 11/20/2019).

- Nada, Garrett, Donald Jensen, Gavin Helf, Andrew Scobell and Tamanna Salikuddin (2021), "How the Region Is Reacting to the Taliban Takeover After the Fall of Kabul, Afghanistan's Neighbors Seek Stability Above All Else", **Institute of Peace**, United States, Available at: <https://www.usip.org/publications/2021/08/how-region-reacting-taliban-takeover>, (Accessed on:10/15/2020).
- Nadkarni, Vidia and Norma Nonan (2013), **Emerging Powers in A Comparative Perspective: The Political and Economic Rise of the BRIC Countries**, Taleshi Salehani, Hossain and Jafar Yaghobi, Tehran: The Ministry of Foreign Affairs Publication, [in Persian].
- Paswan, Nawal (2015), **India and Central Asia: Deepening Economic Cooperation**, New Delhi: A.P.H Publishing Corporation, Available at: <http://14.139.206.50:8080/jspui/handle/1/3068>, (Accessed on: 09,11,2019).
- Pourahmadi Meybodi, Hossein, Abdul Ali Qavam and Mahmoud Khani Joy Abad (2016), "The Political Economy of India's Foreign Policy and Its Linkage and Communication Strategies with Central Asia", **Central Asia and the Caucasus Studies**, Vol. 23, No. 98, pp. 1-32, (Available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_28044.html, (Accessed on:25/06/2019), [in Persian].
- Purushothaman, Uma and Nandan Unnikrishnan (2019), "A Tale of Many Roads: India's Approach to Connectivity Projects in Eurasia", **India Quarterly**, Vol. 75, No. 1, pp. 69-86, (doi:10.1177/0974928418821488).
- Sahgal, Arun and Vinod Anand (2010), **Reconnecting India and Central Asia- Emerging Security and Economic Dimensions: Strategic Environment in Central Asia and India**, Central Asia- Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Available at: https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2010_03_MONO_Joshi_India-Central-Asia.pdf, (Accessed on: 6/3/2019).
- Selvarajan, V. (1997), "Central Asia- India Relations Since 1985: A Case Study of Uzbekistan and Kazakhstan", **Center for Study for Soviet and East European Studies, School of International Studies**, Available at: https://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/60/simple-search?query=&sort_by=score&order=desc&rpp=10&filter_field_1=subject&filter_type_1>equals&filter_value_1=India&etal=0&filtername=subject&filterquery=Central+Asia&filtertype>equals, (Accessed on:7/22/2019).
- Sikri, Raiv (2009), **Challenge and Strategy: Rethinking India's Foreign Policy**, New Delhi: SAGE.
- Singh, Sandeep and Amanpreet Kaur (2014), "Connect Central Asia Policy' Factor in India's Soft Power Initiatives in CARS: Problems and Prospects", **International Journal of Advanced Research in Management and Social Science**, Vol. 3, No. 12, pp. 94-114, Available at: <https://www.researchgate.net/publication/297641071>, (Accessed on: 8/23/2019).
- Singh Roy, Meena (2015), "International North-South Transport Corridor: Re-Energizing India's Gateway to Eurasia", **Idsa: Institute for Defense Studies and Analysis, IDSA Issue Brief**, Available at: <https://www.idsa.in/issuebrief/>

InternationalNorthSouthTransportCorridor_msroy_180815, (Accessed on: 10/22/2019).

Thorsen, Dag Einar and Amund Lie (2007), "What is Neo liberalism", Available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/What-is-Neoliberalism-Thorsen-Lie/bffcfc3fb9537670f97a459649eab6ab181615de>, (Accessed on:5/3/2020).

Tohidfam, Mohammad and Nilofar Tehranizadeh (2009), "Neoliberalism and Global Convergence", **Encyclopedia of Law and Politics**, Vol. 5, No. 11, pp. 86- 65, Available at: https://jlap.srbiau.ac.ir>article_7218, (Accessed on:9/18/2019), [in Persian].

Zahirinejad, Mahnaz and Mehdi Zahirinejad (2017), **Transformation in India's Foreign Policy**, Tehran: Research Center for Strategic Studies, [in Persian].